

LBRIS

We know
books

ALEXANDR SOLJENIȚIN

**Două secole
împreună**

1795-1917

Evreii și rușii înainte de revoluție

Traducere din limba rusă de
VASILE SAVIN și CORNELIA-SILVIA SAVIN

Ediția a III-a revizuită

EDITURA UNIVERS
București • 2025

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
<i>Despre prezentul studiu</i>	9
<i>Abrevieri ale principalelor surse citate în note de către autor</i> .11	
Capitolul 1 – Privire asupra secolului XVIII.	13
Capitolul 2 – Sub Alexandru I	69
Capitolul 3 – Sub Nikolai I	112
Capitolul 4 – În epoca reformelor	157
Capitolul 5 – După asasinarea lui Alexandru al II-lea	215
Capitolul 6 – În sânul mișcării revoluționare ruse	248

RE Rusia și Evreii, Paris, YMCA-Press, 1978 (ed. originală, Berlin, 1924).

TN Timpul și Noi, revistă internațională de literatură și de probleme privind societatea, Tel-Aviv.

„22“ revistă socială, politică și literară a intelectualității evreiești plecată din URSS în Israel, Tel-Aviv.

Capitolul 1

PRIVIRE ASUPRA SECOLULUI XVIII

Această lucrare nu studiază prezența evreilor în Rusia înainte de 1772. Ne vom limita să amintim în câteva pagini perioadele anterioare.

S-ar putea lua ca punct de plecare al relațiilor dintre evrei și ruși războaiele dintre Rusia kieviană și kazari*, dar nu ar fi un reper exact, fiindcă doar elita conducătoare a kazarilor era de origine evreiască, ei fiind turci convertiți la iudaism.

Luându-ne după cuvintele unui autor evreu bine informat de la mijlocul secolului nostru, Julius D. Bruțkus, o parte dintre evreii din Persia ajunseseră prin strămtorea Derbent în bazinul inferior al Volgăi unde, începând din anul 72, se ridicase Itil, capitala cnezatului kazar¹. Conducătorii etnici ai turco-kazarilor (idolatri la acea epocă²) nu doreau nici Islamul (pentru a nu trebui să se supună califului din Bagdad), nici creștinismul (pentru a evita tutela țarului bizantin). Astfel, aproape 732 de triburi au adoptat religia evreiască. Exista, desigur, o colonie evreiască în regatul Bosforului² (în Crimeea, în peninsula Taman) unde țarul Adrian i-a strămutat pe prizonierii evrei în 137, după jefuirea așezării Bar-Kohba**. Mai apoi, populația Crimeii s-a menținut aici timp îndelungat, atât sub goți cât și sub huni; Kafa (Kerci), a rămas evreiesc.

* Vechi popor de rasă turcă stabilit din Antichitate în regiunea Volga de Jos. În secolul al VII-lea, au fondat un vast imperiu, de la Ural la Nipru, care a decăzut în secolul al X-lea, după ce au fost învinși de cneazul Kievului, Sviatoslav (966).

** Întemeiat în 480 î.H. de Greci, cucerit de Mithridate în 107 î.H., s-a menținut sub protectorat roman până în secolul al IV-lea.

În 933, cneazul Igor* a cucerit pentru un timp Kerci; fiul său Sviatoslav** le-a reluat kazarilor întregul bazin al Donului. În 969, rușii ocupau tot bazinul Volgăi, cu Itil, iar corăbiile rusești își făceau apariția în apropiere de Semender, pe litoralul Drebentului. Din kazari nu a mai rămas decât kumâșii*** în Caucaz, în timp ce în Crimeea, formaseră împreună cu polovțienii**** poporul tătar din Crimeea. (Totuși, karaimii***** și evreii din Crimeea nu au trecut la Islam). Tamerlan a fost cel care a pus capăt existenței kazarilor.

Cu toate acestea, unii cercetători presupun – dar fără dovezi precise – că un grup mare de evrei a emigrat în direcția vest-nord-vest, traversând spațiul meridional rus. Orientalistul Abraham Garkavi afirmă că această comunitate evreiască a viitoarei Rusii „a fost formată din evreii veniți de pe malurile Mării Negre și din Caucaz, unde trăiseră strămoșii lor după ieșirea din captivitățile asiriană și babiloniană”.³ „J. Bruțkus aproape că împărtășește acest punct de vedere. (O altă opinie susține că aici s-ar găsi rămășițele celor zece triburi***** „dispărute” din Împărăția lui Israel.) Această mișcare a populației a mai putut continua un oarecare timp după cucerirea Tmutarakanului (1097) de către Polovțieni. Garkavi crede că limba vorbită de acești evrei, cel puțin de prin secolul al IX-lea, ar fi fost slavă; abia în secolul al XVII-lea, când evreii ucraineni, fugind de pogromurile lui Hmelnițki*****,

* Cneaz de Kiev (912-945), succesor al lui Oleg cel Înțelept.

** Mare-cneaz de Kiev (964-972).

*** Popor de limbă turcă; stat independent în secolul al XV-lea, anexat Rusiei în 1784.

**** Popor de limbă turcă, venit din Asia Centrală să ocupe stepele din sudul Rusiei în secolul al XI-lea.

***** Popor de limbă turcă profesând o credință similară iudaismului, dar fără a recunoaște Talmudul (aproximativ 5 900 în 1959).

***** După moartea lui Solomon, sub domnia lui Roboam, zece din cele douăsprezece triburi ale lui Israel s-au despărțit de Casa lui David și au format Împărăția lui Israel, au fost mai apoi pedepsiți și împărșiți.

***** Hatman, căpetenie a ucrainenilor (1593-1657), i-a ridicat pe cazacii ucraineni împotriva Poloniei cu ajutorul tătarilor din Crimeea.

au emigrat în Polonia, au adoptat idiș, limba vorbită de evreii așezați în această țară.

Căile pe care evreii au ajuns în Kiev și s-au stabilit au fost multiple. Încă de pe vremea lui Igor, orașul de jos se numea Kozari; Igor i-a strămutat aici în 933 pe prizonierii evrei din Kerci, în 965 au venit prizonierii evrei din Crimeea, în 969 kazarii din Itil și din Semender, în 989 cei din Kerson, iar în 1017 cei din Tmutarakan. Kiev i-a văzut venind și pe evreii din Occident: împreună cu caravanele comerciale de la vest spre est, poate chiar începând cu secolul al XI-lea, ca urmare a persecuțiilor ce se înteteau în vremea primei cruciade⁴.

Cercetători mai recentți confirmă originea kazară a „elementului evreu” în Kiev în secolul al XI-lea. Chiar mai devreme; la trecerea dintre secolele al IX-lea și al X-lea, s-a notat prezența unei „administrații și a unei garnizoane kazare”. Iar „încă din prima jumătate a secolului al XI-lea, elementul evreiesc kazar la Kiev...juca un rol important”⁵. Kiev în secolele al IX-lea și al X-lea era un oraș multinațional important, tolerant față de diferitele etnii. Astfel, la sfârșitul secolului al X-lea, în momentul în care Vladimir* alegea o nouă credință pentru ruși, la Kiev existau evrei, iar printre ei se aflau persoane instruite care i-au propus credința evreiască. Dar alegerea a fost diferită de cea făcută în hanatul Kazar în urmă cu două sute cincizeci de ani. Karamzin transpune povestea astfel: „După ce i-a ascultat pe evrei, a întrebat: Unde le este patria? – La Ierusalim, au răspuns cărturarii, însă Dumnezeu în mânia Sa ne-a împărșiat pe meleaguri străine. – Pedepsiți de Dumnezeu, îndrăzniți să dați învățătură celorlalți? le-a replicat Vladimir. Nu vrem să ne trezim, ca și voi, lipsiți de patria noastră⁶.” După botezarea Rusiei, adaugă Bruțkus, o parte dintre evreii kazari s-au convertit și ei la creștinism; chiar

În 1654, a obținut protecția Moscovei și a devenit vasal al țarului Alexei Mihailovici.

* Sfântul Vladimir (956-1015), fiul lui Sviatoslav, a devenit suveran unic al Rusiei kieviene, fiind considerat fondatorul ei. S-a convertit la creștinismul bizantin pe care l-a introdus în întreaga țară (988).

mai mult, unul dintre ai lor, Luc Jidiata⁷, a fost la Novgorod unul dintre primii episcopi ruși și autor de scrieri înțelepte.

Coexistența la Kiev a celor două religii, creștină și evreiască, i-a făcut pe cei mai învățați să se dedice unei intense munci comparative. Aceasta a dat naștere faimoasei (în literatura rusă) *Predici despre Lege și Iertare* (la mijlocul secolului al XI-lea), în care se afirmă pentru secolele viitoare profunda conștiință creștină a rușilor. „Polemica este în acest caz la fel de proaspătă, la fel de aprinsă ca și în epistolele apostolice⁸.“ Și era abia primul secol al creștinismului în Rusia. Evreii trezeau un viu interes rușilor din vremea aceea prin reflecțiile lor religioase, iar la Kiev contactele erau frecvente. Acest interes lua un caracter mai elevat decât cel căruia îi va da naștere noua coabitare în secolul al XVIII-lea.

Apoi, timp de peste un secol, evreii au participat intens la vasta activitate comercială din Kiev. „În noua incintă a orașului (terminată în 1037) existau Porți evreiești care dădeau spre cartierul evreilor⁹.“ Evreii din Kiev nu întâlneau nici o restricție ori agresiune din partea conducătorilor care îi protejau – între alții, Sviatopolk Iziaslavici* – întrucât comerțul și spiritul întreprinzător al evreilor aduceau profit Visteriei.

În 1113, după moartea lui Sviatopolk, când Vladimir (zis mai târziu Monomahul) mai ezita încă, din scrupule, să ocupe tronul Kievului înaintea copiilor lui Sviatoslav, „niște răzvrățiți, profitând de vidul de putere, au jefuit casa șefului pazei (*tâsiacnik*), cât și pe cele ale tuturor evreilor aflați în capitală sub protecția lacomului Sviatopolk... La originea acestei revolte a stat, se pare, rapacitatea cămătarilor evrei: profitând fără îndoială de raritatea banilor din acele vremuri, îi storceau pe debitori cu dobânzi cămătărești nemăsurate¹⁰.“ (Găsim, spre exemplu, în regulamentul dat de Vladimir Monomahul, indicii conform cărora cămătarii din Kiev luau un procent anual de până la 50%). Karamzin face aici referință la cronicile și datele aduse de V.N. Tatișev**. Acesta

* A fost pe rând cneaz de Polovsk, Tomov și Kiev (1050-113).

** 1686-1750, colaborator al lui Petru cel Mare, istoric, geograf, creatorul istoriografiei ruse moderne.

spune: „Apoi au ucis mulți evrei și le-au jefuit casele, fiindcă aceștia comiseseră numeroase fapte rele și dăunaseră mult negoțului creștinilor. Mulți dintre ei, adunați în jurul sinagogii lor, s-au adăpostit aici și s-au apărât cât au putut de bine cerând să se aștepte sosirea lui Vladimir.“ O dată acesta ajuns la fața locului, locuitorii Kievului „i-au cerut deschis să-i pună la respect pe evrei, căci îi lipsiseră pe creștini de orice posibilitate de comerț când, sub Sviatopolk, avuseseră mari libertăți și autoritate... În afară de aceasta, reușiseră să atragă mulți oameni de partea religiei lor¹¹.“

După părerea lui M. N. Pokrovski, pogromul din Kiev din 1113 a îmbrăcat un caracter social și nu unul național. (Este adevărat că știm foarte bine adeziunea pentru interpretările sociale ale acestui istoric al „claselor“.)

După ce a ocupat tronul Kievului, Vladimir a dat plângerilor următorul răspuns: „În măsura în care ei [evreii] au pătruns în numeroase cnezate și s-au așezat aici în mare număr, nu se cuvine, fără a afla părerea cnejilor și împotriva dreptului... să permit să fie jefuiți și uciși, ceea ce ar duce la moartea multor nevinovați. Pentru aceasta voi chema de îndată pe cneji la sfat¹².“ Sfatul a adoptat o lege care limita cămăta și a fost introdusă de Vladimir în codul Iaroslav. Karamzin, urmându-l în această privință pe Tatișev, lasă să se înțeleagă că, prin hotărârea sfatului, Vladimir „i-a exilat pe toți evreii și că, de atunci, nu a mai fost în patria noastră nici un evreu“. Dar se corectează imediat: „În cronici, se spune, dimpotrivă, că în 1124 (când a avut loc un mare incendiu), *evreii din Kiev au suferit în mod deosebit*: așadar nu fuseseră izgoniți¹³.“ Bruțkus explică: „era un întreg cartier din cea mai frumoasă parte a orașului...în apropiere de Porțile evreiești, la doi pași de Porțile de Aur¹⁴.“

Cel puțin, la Vladimir*, un evreu câștigase încrederea lui Andrei Bogoliubski**. „Printre persoanele apropiate lui Andrei se găsea un anume Efreș Moizici, al cărui patronim,

* Principat rus alipit Moscovei la mijlocul secolului al XV-lea.

** Mare-cneaz de Vladimir și Suzdal (aprox. 1110-1174).

Moizici sau Moiseevici, denotă o origine evreiască – el a fost acela care, dacă ar fi să-i credem pe cronicari, a instigat la complotul care l-a costat viața pe Andrei¹⁵. Dar cronica mai notează și faptul că sub Andrei Bogoliubski, „au venit din regiunile de pe Volga mulți bulgari și evrei care se botezau” și că după moartea lui Andrei, fiul său Gheorghe a fugit în Daghestan la conducătorul evreu¹⁶.

În general, pentru întreaga perioadă a Rusiei Suzdal*, informațiile asupra evreilor sunt parcimonioase, după cum era, fără îndoială, și numărul lor.

Enciclopedia evreiască notează că, în epopeile rusești, „regele evreilor” apare ca unul dintre apelativele preferate pentru a desemna inamicul credinței creștine, la fel ca și viteazul-evreu în bătăliile** despre Ilia și Dobrînia¹⁷. S-ar putea să fie aici reminiscențe îndepărtate ale luptei cu Kazaria. Dece-lăm aici și fundamentul religios al ostilității sau rezervei față de evreii care doreau să se instaleze în Rusia moscovită.

Invasia tătarilor a pus capăt bogatei activități comerciale din Rusia kieviană și, se pare, numeroși evrei au plecat atunci în Polonia. (Totuși, întrucât suferiseră puțin din cauza invaziei tătare, grupuri de evrei destul de mari s-au păstrat în Volînia și Galiția.) *Enciclopedia* precizează: „În momentul invaziei tătarilor (1239) și jefuirea Kievului, evreii au suferit în egală măsură, dar, în a doua jumătate a secolului XIII, Marii-cneji i-au invitat să se instaleze la Kiev care se afla sub autoritatea supremă a tătarilor. Din cauză că se bucurau de privilegiile rezervate evreilor de pe alte teritorii tătare, evreii din Kiev și-au atras ura orașenilor.” Se observă același fenomen nu numai la Kiev, ci și în orașele Rusiei de Nord unde dominația tătară deschisese „un drum pentru numeroși negustori străini din Haraz și Hiva, pricepuți în comerț și cu viclesugurile lăcomiei: aceștia cumpărau de la tătari dreptul de a strânge tributul, practicau o camătă exorbitantă față de sârmani și, în caz de neplată, îi declarau sclavi și-i duceau în captivitate. Lo-

* Principat rus alipit Moscovei la mijlocul secolului al XV-lea.

** Epopee rusă povestind faptele de arme ale bogatârilor.

cuitorii din Vladimir, Suzdal, Rostov și-au pierdut curând răbdarea și s-au ridicat cu toții, în dangătul clopotelor, împotriva acestor cămătari josnici: unii au fost uciși, alții alungați¹⁹. Revoluții trebuiau să fie reprimati de armata hanului, dar, grație interpunerii cneazului Alexandr Nevski*, aceasta nu s-a petrecut. În fine, „unele arhive din secolul al XV-lea menționează pe unii evrei din Kiev, care se ocupau cu strângerea impozitelor, ca având bogății importante²⁰”.

„Mișcarea evreilor din Polonia spre est”, între alte țări, către Bielorusia, „se poate observa chiar din secolul al XV-lea: găsim evrei care au cumpărat dreptul de a strânge taxe vamale și altele la Minsk, Poloțk**, Smolensk, dar încă nu se întemeiază vreoa comunitate sedentară. Totuși, după efemerul exil al evreilor în Lituania (1495), „această mișcare către est s-a reluat cu o putere și mai mare la începutul secolului al XVI-lea²¹”.

Pătrunderea evreilor în Moscova a fost complet nesemnificativă, deși venirea „evreilor la Moscova nu a întâmpinat atunci nici o piedică²²”. Dar, la sfârșitul secolului al XV-lea au avut loc chiar în inima puterii administrative și religioase în Rusia evenimente care, fără a face, se pare, mare zgomot, au putut antrena niște amenințătoare agitații și profunde consecințe în domeniul spiritual. Este ceea ce s-a numit „erezia iudaizantilor”. După expresia criticului ei, Iosif din Volokolamsk, „cucernicul pământ rus nu a văzut o asemenea ademenire din vremea Olgăi** și a lui Vladimir²³”.

Karamzin relatează începuturile acesteia în următorii termeni: evreul Sharia, sosit în 1470 la Novgorod din Kiev, „reuşește să corupă doi preoți, Denis și Alexei; ei îi conving

* Mare duce de Novgorod, apoi mare-cneaz al Vladimirului, sfânt (1220-1263), i-a bătut, în 1240, pe suedezi pe malurile Nevei, iar în 1242 pe Cavalerii Teutoni; a guvernat ca vasal al mongolilor, dar a obținut reducerea tributului pe care trebuia să li-l plătească.

** Sfânta Olga (?-969), cneaghină de Kiev, soția cneazului Igor, devenind văduvă în 945; a exercitat regenta până la urcarea pe tron a fiului ei Sviatoslav. Convertită în 954, nu a reușit totuși să răspândească creștinismul în toată țara.

LBRIS

We know
books

ALEXANDR SOLJENIȚIN

**Două secole
împreună**

1795-1917

*** ***

Evreii și rușii înainte de revoluție

Traducere din limba rusă de
VASILE SAVIN și CORNELIA-SILVIA SAVIN

Ediția a III-a revizuită

EDITURA UNIVERS
București • 2025

Cuprins

Capitolul 7 – Nașterea sionismului	5
Capitolul 8 – La cumpăna veacurilor XIX și XX	24
Capitolul 9 – În revoluția din 1905	104
Capitolul 10 – Perioada Dumei	197
Capitolul 11 – Evreii și rușii înainte de primul război mondial. Trezirea conștiinței	240
Capitolul 12 – În război (1914-1916).....	268

Coperta: FABER STUDIO
Redactor: Diana Crupenschi

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

ALEXANDR SOLJENIȚÎN

Două secole împreună

© Alexandr Soljenițin, 2001
pentru limba rusă

© Librairie Arthème Fayard, 2002
pentru întreaga lume cu excepția limbii ruse

© Editura Univers, 2025

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin

EDITURII UNIVERS
www.edituraunivers.ro

ISBN serie: 978-973-34-1765-1
ISBN volum: 978-973-34-1767-5

Capitolul 7

NAȘTEREA SIONISMULUI

Cum a evoluat conștiința evreiască în Rusia de-a lungul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea? Pe la 1910, Vladimir Iabotinski descrie această evoluție în maniera sa oarecum pătimașă: la început, majoritatea evreilor opuneau Luminilor „prejudecata fanatică a unei specificități supraevaluate“. Dar timpul a lucrat, și „cu cât, mai înainte, evreii evitau cultura umanistă, cu atât mai mult aspirau acum la ea... iar această sete de cunoaștere este atât de răspândită încât face din noi, evreii din Rusia, prima națiune a lumii“. În acest timp, „străduindu-ne să ne atingem scopul, l-am depășit. Scopul nostru era să creăm un evreu care, rămânând evreu, să poată duce o existență care să fie cea a unui om universal“, și „iată că acum am uitat complet că trebuia să rămânem evrei“, „am încetat să punem preț pe esența noastră evreiască și aceasta a început să ne apese“. Trebuie „extirpată această mentalitate a disprețului de sine și trebuie să facem să renască mentalitatea respectului de sine... Ne plângem de faptul că suntem disprețuiți, dar nu suntem departe de situația de a ne disprețui noi înșine!“.

Această descriere arată tendința generală de asimilare, nu însă și celelalte aspecte ale tabloului. După cum am văzut deja (capitolul 4), publicistul și omul de litere Smolenskin s-a pronunțat cu hotărâre, încă de la sfârșitul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, împotriva tendinței de asimilare a intelectualiilor evrei așa cum o observase la Odessa, sau cum aceasta se desfășura în Germania. Și a declarat imediat război atât „ha-

botnicilor cât și falșilor credincioși care vor să prigonească orice cunoaștere din casa lui Israel⁴. Nu! Nu trebuie să-ți fie rușine de propriile origini, trebuie să-ți îndrăgești limba și demnitatea națională; or, cultura națională nu poate fi conservată decât prin limbă, prin vechea limbă ebraică. Acest lucru este cu atât mai important cu cât „iudaismul lipsit de teritoriu“ este un fenomen specific, „o națiune spirituală²⁴“. Evreii sunt mai degrabă o națiune, și nu o congregație religioasă. Smolenskin a avansat doctrina „naționalismului evreiesc progresist³⁴“.

Pe toată durata anilor '70, vocea lui Smolenskin nu a avut practic ecou. Totuși, la sfârșitul acestei perioade, eliberarea slavilor din Balcani vine să contribuie la trezirea națională a evreilor din Rusia. Pogromurile din 1881-1882 au făcut însă să se sfarme idealurile *Halaskăi*; „Convingerea că civilizația urma să pună capăt persecuțiilor de altădată împotriva evreilor și că, aceștia, grație Luminilor, se vor putea apropia de popoarele europene, a fost zdruncinată în mod considerabil⁴⁴“. (Experiența acestor pogromuri în sudul Ucrainei este extrapolată la fel la toți evreii din Europa?) La evreii din Rusia «și-a făcut apariția tipul de „intelectual pocăit“, din aceia care aspiră să se întoarcă la iudaismul tradițional⁵».

Așa se face că medicul și publicistul de renume Lev Pinsker, care avea deja vârsta de 60 de ani, a lansat un viguros apel la *Auto-emancipare*^{*} către evreii din Rusia și Germania. Pinsker scria că încrederea în emancipare se năruise, că orice dram de speranță de înfrățire între popoare trebuia de acum încolo înăbușit în sine. Astăzi, „evreii nu constituie o națiune vie; ei sunt pretutindeni niște străini; îndură asuprirea și disprețul din partea popoarelor care îi înconjoară“. Poporul evreu este „fantomă unui mort rătăcind în mijlocul celor vii“. «Trebuie să fi orb ca să nu vezi că evreii sunt „poporul ales“ al urii universale.» Evreii nu se pot „asimila nici unei națiuni și, drept urmare, nu pot fi tolerați de

* Titlul celebrei sale lucrări.

nici o națiune. „Dorind să se contopească cu alte popoare, și-au sacrificat din plin, cu o mare ușurință, propria naționalitate“, dar „nicăieri nu au obținut din partea celorlalți să fie recunoscuți ca locuitori autohtoni egali cu aceștia“. Destinele poporului evreu nu vor putea depinde de bunăvoința altor popoare. Concluzia practică stă astfel în crearea „unui popor pe propriul său teritoriu“. Ceea ce trebuie, în consecință, este găsirea unui teritoriu potrivit, „indiferent unde, în care parte a lumii⁶⁴“, iar evreii să vină să-l populeze.

În rest, crearea în 1860 a Alianței [israelite universale] nu reprezenta altceva decât primul semn de refuz din partea evreilor a unei opțiuni unice – asimilarea.

Or, exista deja, la evreii din Rusia, o mișcare de palestinofilie: aspirația de a se reîntoarce în Palestina. (Conformă, în fond, tradiționalului salut religios: „Anul viitor la Ierusalim“). Această mișcare a luat amploare după 1881-1882. „A-și întări eforturile pentru a coloniza Palestina... pentru ca, într-un secol, evreii să poată părăsi definitiv pământul neprimitor al Europei“... Sloganurile pe care reprezentanții Luminilor le difuzaseră până atunci, incitând la combaterea „tradiționalismului, hasidismului și a prejudecăților religioase, au făcut loc unei chemări la reconciliere și la unirea tuturor păturilor societății evreiești pentru realizarea idealurilor“ Palestinei, „pentru reîntoarcerea la iudaismul părinților noștri“. «În numeroase orașe ale Rusiei, s-au constituit cercuri, numite cercurile „Jubileelor Sionului“ – Hovevei-Tion⁷“.

Și astfel o idee a venit să se alăture alteia pentru a o corecta. Evreii trebuiau să plece și să se așeze în altă parte, dar nu oriunde, ci în Palestina.

Dar ce se întâmplase în Palestina însăși? „Prima cruciadă se terminase cu dispariția aproape totală a celor câțiva evrei rămași în Palestina“. Cu toate acestea, „o minusculă comunitate religioasă de evrei reușise să supraviețuiască și căderii statului cruciat și cuceririi țării de către mameluci și invaziei hoardelor mongole“. În cursul secolelor care au

* Reprezintă începutul mișcării sioniste. Fondată înaintea lui Herzl.

urmat, populația evreiască a fost pusă pe linia de plutire de către un modest flux migrator de „credincioși veniți din diferite țări“. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, un anumit număr de adepți ai hasidismului au emigrat din Rusia. „La mijlocul secolului al XIX-lea, Palestina număra douăsprezece mii de evrei“, în timp ce la sfârșitul secolului al XI-lea, erau douăzeci și cinci de mii. „Aceste târgușoare evreiești pe pământul lui Israel constituiau ceea ce se numea *Yishuv*.“ Toți locuitorii lor (bărbați) nu făceau decât să studieze iudaismul, nimic altceva. Trăiau din *haluka* – ajutoare trimise de comunitatea evreilor din Europa. Aceste fonduri erau distribuite de către rabini, de unde provenea și autoritatea absolută a acestora. Conducătorii *Yishuv*-urilor „respingeau orice tentativă de creare în țară, fie și numai a unui embrion de muncă productivă de origine evreiască“. Se studia în exclusivitate Talmudul, nimic altceva, și la un nivel destul de elementar. „Marele istoric evreu G. Gretz, care a vizitat Palestina în 1872“ considera că „doar o minoritate studiază cu adevărat, ceilalți preferând să hoinărească pe străzi, să lenevească, să bârfească și să clevească“. El estima că „acest sistem favorizează obscurantismul, sărăcia și degenerescența populației evreiești din Palestina“ – și, de aceea, el însuși a trebuit să suporte *heremul*⁸“.

În 1882, la Harkov, studenții palestinofili au creat cercul Biluimilor. Aceștia își propuneau să „creeze în Palestina o colonie agricolă model“, să dea „tonul pentru colonizarea generală a Palestinei de către evrei“, și au pornit să formeze astfel de cercuri în mai multe orașe ale Rusiei. (Mai târziu, au creat chiar o primă colonie în Palestina, dar s-au lovit de ostilitatea și opoziția *yishuv*-ului tradițional: rabinii pretindeau ca, după obiceiul antic, o dată la șapte ani să se întreprună pentru un an cultivarea pământului⁹).

Pinsker i-a susținut pe partizanii reînțoarcerii în Palestina: el a convocat în 1887 la Katowice primul congres al

⁸ *Herem* (cuvânt ebraic): statut al celui care este înlăturat din comunitate ca urmare a unei conduite imorale sau a unei sancțiuni. Persoana în situația de *herem* este un proscris. Un fel de excomunicare.

palestinofililor, apoi în 1887, al doilea, la Druskeniki. Propagandiștii au început să colinde Zona de rezidență, luând cuvântul în sinagogi și la reuniuni publice. (Deutsch mărturisește că, după 1882, P. Axelrod însuși se dedica palestinofiliei¹⁰...)

Desigur, Smolenskin se numără printre apostolii înflăcărați ai întoarcerii în Palestina: fierbând de nerăbdare, el intră în contact cu actori politici anglo-evrei, dar se lovește de opoziția Alianței, care nu dorea cu nici un chip să favorizeze colonizarea Palestinei, ci urmărea să orienteze valul migrator spre America. El califica așadar tactica Alianței drept „trădare a cauzei poporului“. Aceste eforturi au fost brusc întrerupte de stingerea sa prematură din viață¹¹.

Constatăm totuși că această mișcare către Palestina nu a avut decât un ecou destul de slab printre evreii din Rusia, fiind chiar contracarată. „Ideea unei renașteri politice a poporului evreu nu a atras după sine, la acea epocă, decât o mână de intelectuali și s-a lovit destul de curând de adversari înverșunați¹²“. Cercurile conservatoare, rabinatul și *ṭadikim*-ii* vedeau în această curgere către Palestina un atentat la voința divină, „un atentat la credința în Mesia care, singur, trebuia să-i aducă pe evrei în Palestina. În ceea ce îi privește pe progresiștii asimilaționiști, ei vedeau în acest curent o dorință reacționară de a izola pe evrei de restul umanității luminate¹³“.

Evreii din Europa nu erau nici ei susținători ai mișcării.

Or, la fața locului, succesul întoarcerii se revela a fi „prea temperat“: o mulțime de coloniști și-au descoperit incompetența în lucratul câmpului“; „idealul renașterii patriei antice se risipea în acțiuni mărunte de binefacere“; coloniile supraviețuiau numai datorită ajutoarelor trimise [de la Paris] de către baronul de Rothschild“. Iar la începutul anilor '90, „colonizarea a traversat... o criză gravă, datorată unui sistem anarhic de cumpărare a terenurilor“ precum și a unei decizii a Turciei (proprietara Palestinei) de a le interzice evreilor din Rusia să debarce în porturile palestinieniene¹⁴“.

* *Ṭadikim* (cuvânt ebraic): Dreptii.

LBRIS

We know
books

ALEXANDR SOLJENIȚIN

**Două secole
împreună**

1917-1972

*** * ***

Evreii și rușii în epoca sovietică

Traducere din limba rusă de
VASILE SAVIN și CORNELIA-SILVIA SAVIN

Ediția a III-a revizuită

EDITURA UNIVERS
București • 2025

Cuprins

<i>Abrevieri ale principalelor surse citate în note de către autor. . .</i>	<i>5</i>
Încercare de limpezire	7
Capitolul 13 – În Revoluția din Februarie	29
Capitolul 14 – În anul 1917.	50
Capitolul 15 – Alături de bolșevici	87
Capitolul 16 – În războiul civil	142
Capitolul 17 – În emigrația dintre cele două războaie.	189
Capitolul 18 – În anii douăzeci	231
Capitolul 19 – În anii treizeci	321

RșE Rusia și Evreii, Paris, YMCA-Press, 1978 (ed. originală,
Berlin, 1924)

TN Timpul și Noi, revistă internațională de literatură și de
probleme privind societatea, Tel-Aviv.

„22“ Revistă socială, politică și literară a intelectualității
evreiești plecată din URSS în Israel, Tel-Aviv.

ÎNCERCARE DE LIMPEZIRE

Orice examinare a rolului important al evreilor în viața unei țări sau a unui popor în mijlocul căruia aceștia s-au răs-pândit, așa cum încercăm în cartea noastră, se izbește în mod inevitabil de întrebarea: „cine este evreu?“, „pe cine trebuie să considerăm evreu?“. Cât timp evreii au trăit în mijlocul altor popoare în enclave izolate, această chestiune nu se pune. Însă, pe măsură ce erau asimilați, sau doar participau la viața publică, problema a apărut și a fost intens dezbătută, în primul rând chiar de evreii înșiși. Desigur, în Rusia post-revoluționară, de când evreii au posibilitatea să emigreze, răspunsurile s-au schimbat mereu. De aceea nu este lipsit de importanță să încercăm a le trece în revistă. Și oricât de uimitor ar părea, încă de la primele încercări ne-am confruntat cu opinii atât de contradictorii și de controversate, încât suntem uimiți de diversitatea lor.

Enciclopedia evreiască apărută înainte de revoluție, la articolul „Evreu“, nu dă nici o definiție; se mulțumește doar să menționeze că „termenul *evreu*, pentru a desemna un israelit prin opoziție cu un egiptean, se găsește deja în părțile cele mai vechi ale *Pentateuh*-ului“, și citează diversele ipoteze referitoare la etimologia cuvântului¹. *Enciclopedia evreiască* contemporană se limitează la următoarea definiție: „O persoană aparținând poporului evreu².“

Desigur, însă, că nu sunt prea numeroși cei ce se mulțumesc cu o asemenea definiție. „Pe cine să considerăm drept evreu? Cine este evreu?“, sau „Ce este iudaitatea“?, iată o problemă care chiar și pentru evrei este departe de a fi simplă.

LIBRIS WORKS BOOKS

Scriitorii evrei și ruso-îsraeliți ne spun cu privire la conceptul de „evreu”: „Nici în Israel, nici în străinătate nu există, printre evreii înșiși, vreun acord în privința conținutului acestui cuvânt. Când cineva lipsit de experiență se apropie de acest concept, acesta îi devine insesizabil”. „La șaptezeci și patru de ani de la revoluția rusă și la patruzeci și trei de ani după renașterea statului Israel, încercarea de a defini evreul ține de ceva aproape imposibil”.

Și totuși, aceasta nu a fost niciodată o problemă pentru evreii religioși. Definiția rabinilor ortodocși: „Evreu este acela care s-a născut dintr-o mamă evreică sau a fost convertit la iudaism în conformitate cu Galașia” (*Galașia* este reglementarea religioasă a vieții evreiești, „ansamblul legilor ce se află în Tora, Talmud și literatura rabinică ulterioară”).

„Ce ne dădea și ne mai dă încă puterea de a trăi, și care este sensul acestei vieți? Și una și alta țin de domeniul religiei”. Arthur Koestler scria și el: „Semnul distinctiv al evreului [...] nu este apartenența sa la o cultură sau o limbă, ci religia”. Mai putem și astăzi citi într-o revistă israeliană: „Plenitudinea națională evreiască nu este posibilă decât în modul de viață religios”.

Dar, încă din Antichitate, unii erau deja îndepărtați de la acest mod de a vedea lucrurile. S. I. Lurie dă exemplul esenienilor, o sectă evreiască ce vedea salvarea nu în dezvoltarea națională, ci în cea a individului. Esenienii erau „slujitorii lumii”, iar autoritățile locale, din respect pentru convingerile lor, nu îi supuneau serviciului militar. „Totuși, când pericolul a amenințat chiar centrul lumii evreiești, în ciuda atitudinii lor sceptice cu privire la sfințenia Templului și a sacrificiilor, în ciuda antimilitarismului lor puternic și curat, s-au făcut voluntari pentru a intra în rândurile combatanților evrei; impulsul național și patriotic era în ei atât de puternic încât le-a depășit convingerile care constituiau rațiunea lor de a trăi”.

Încă din secolul al XIX-lea aflăm opinia că „evreii sunt anteriori iudaismului”; trebuie să ne lărgim în mod constant

înțelegerea iudaității, „să ne debarasăm de limitările iudaismului galașic pentru a accede la o lume mai vastă”.

Cât privește secolul al XX-lea secularizat, punctul de vedere religios nu a fost lipsit de zbucium și a continuat să fie tot mai firav. În reflecțiile lui G. Sliosberg, posterioare revoluției, motivul religios se regăsește în plan secund: „În ce constă criteriul naționalității evreiești? Timp de milenii, esența națională se afla în iudaitate; ea se găsește în șirul neîntrerupt al particularității culturii evreiești, într-o singură și aceeași esență a tuturor evreilor din toate țările”.

La mijlocul veacului al XX-lea, Hannah Arendt lansa următorul avertisment: „Iudaismul s-a degradat în iudaitate, o viziune a lumii într-un ansamblu de trăsături psihologice”. Scriitorul israelian Amos Oz afirmă în același sens: „A câștigat din ce în ce mai mult teren o înclinație tragică de a substitui iudaismului o anumită stare psihologică denumită curent *yiddishkeit*... dar aceasta a fost doar un vlăstar al iudaismului, o ramură, una dintre mlădițe sale”.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, unul dintre cei mai importanți intelectuali evrei declara: „Respect convingerile religioase... dar... subliniez că iudaitatea nu este în mod necesar legată de religie, că vorbind de iudaitate avem în vedere ceva foarte diferit. Valori comune? Desigur. O istorie comună? Fără îndoială. Trăsături comune ale personalității? Neîndoielnic”.

În 1958, Curtea Supremă a Israelului, însărcinată să examineze o chestiune precisă, a luat, pe baza literaturii rabinice, următoarea hotărâre: „Pentru Galașie, un evreu care s-a convertit la o altă credință nu rămâne mai puțin evreu... Un evreu nu încetează de a mai fi evreu chiar și atunci când încalcă Legea evreiască”. „Pentru un evreu, a se converti... la o altă credință este prin definiție imposibil”.

Solomon Schwarz, important menșevic menționat de mai multe ori în această carte, a spus despre sine (1966) că este „un evreu laic, nu religios”, dar: „Îmi simt profund apartenența la

judaitate și nimeni nu este în măsură să mi-o ia. Dar și mai important: evreii laici, nu religioși, se numără cu sutele de mii, sunt chiar milioane... Sunt numeroși chiar printre cei numiți americani de confesiune evreiască; pentru cea mai mare parte dintre ei apartenența la religie se reduce la un simplu ritualism¹⁸.”

De aceea, judecățile laice din zilele noastre câștigă în siguranță: „Nu se poate..., într-un mod atât de categoric și nenuanțat, să legăm rolul și intențiile lumii evreiești actuale, care nu are nici concepție universală a credinței... nici cultură laică unică, nici ideologie comună, de legenda cuceririi Pământului Făgăduinței de către înaintași, nici de morala lor veche de trei mii de ani¹⁹.”

Și într-adevăr, ne aflăm foarte departe de așa ceva! Astăzi, „evreii ortodocși nu constituie decât o mică parte a lumii evreiești²⁰.”

Se întâmplă astăzi să se spună, ca și cum aceasta s-ar înțelege de la sine: „Rezolvarea problemei evreiești, adică păstrarea evreilor drept comunitate etnică²¹” (italicele îmi aparțin – A.S.).

Or, conceptul de *comunitate etnică* are tendința să ia semnificația mai generală de *comunitate de sânge*. În *Cartea evreilor din Rusia*, se scrie fără reținere: „Nikolai Medtner* (în venele căruia curgea sânge evreiesc)²²...” *Mica Enciclopedie evreiască*, selecționându-și intrările, îi include, fără a mai ezita, pe evreii convertiți la creștinism; sau, menționându-l pe Iliia Mecinikov**, fiul unui ofițer de gardă și proprietar de teren, precizează „că nu a aflat decât foarte târziu originile evreiești ale mamei sale²³”, argument suficient pentru a-l integra în *Enciclopedie*. Sunt incluși aici și cei care, toată viața, nu aveau câtuși de puțin conștiință evreiască, altfel spus, evreul este definit aici prin ascendență și nu prin spirit.

* Compozitor și pianist rus (1879 – Londra, 1951).

** Biolog (1845–1916); începând din 1888 în fruntea laboratorului bacteriologic al Școlii Normale, la Paris, sub direcția lui Pasteur. Premiul Nobel pentru medicină în 1908.

Iuri Karabcievski s-a indignat pe bună dreptate să „găsească în listele stabilite în străinătate, cu diferiți evrei iluștri sau onorați, numele lui Boris Pasternak. Ce fel de evreu este?... El însuși nu s-a considerat niciodată evreu și a refuzat de mai multe ori să fie asociat comunității evreiești, care îl irita în mod vădit²⁴”. Și chiar așa era. Iar poemele sale evanghelice, prin autenticitatea lor, nu lăsau să planeze nici o îndoială asupra orientărilor spiritului său.

Din 1994 s-a început și în Rusia publicarea unei *Enciclopedii evreiești ruse*. Aceasta a debutat cu volumele biografice, adică printr-o selecție de persoane. Or, încă din introducere, se spune: „Considerăm ca fiind evrei persoanele ale căror părinți sau unul dintre părinți sunt de origine evreiască, independent de propria lor confesiune religioasă²⁵.”

Și iată că, la întrecerile sportive internaționale „makkabiade”, „nu pot participa decât evrei²⁶”. Să credem că și aici criteriul aplicat este tot cel al sângelui? Atunci pentru ce să-i stigmatizăm cu atâta patimă și cu atâtea amenințări pe toți cei care „îi recenzează [pe evrei] după sânge”? Ar fi bine să avem o viziune mai lucidă despre propriul nostru naționalism.

Astfel, Louis Brandeis, unul dintre liderii sionismului în America și membru al Curții supreme a Statelor Unite din 1916, afirma: oricare ar fi rațiunile, „dacă este vorba de persoane cu sânge evreiesc care suferă, compasiunea și ajutorul nostru se îndreaptă în mod firesc spre ele fără a le întreba care le sunt nuanțele credinței sau necredinței lor²⁷”. Amos Oz insistă: „A fi evreu înseamnă a simți că atunci când un evreu sau oricine este persecutat sau martirizat, tu ești martirizat și persecutat²⁸.” (Și tocmai acest sentiment este ceea ce a permis evreilor să depășească numeroase nenorociri! Ah, dacă s-ar putea ca acesta să fie și cazul nostru...) Această legătură internă între evrei, întraajutorarea reciprocă și solidaritatea care se întâlnesc într-o asemenea situație atât de frecvent, au uimit numeroși autori din diferite țări și timpuri. Între alții, desi-

* Olimpiadă evreiască.

LBRIS

We know
books

ALEXANDR SOLJENIȚIN

**Două secole
împreună**

1917-1972

*** * * ***

Evreii și rușii în epoca sovietică

Traducere din limba rusă de
VASILE SAVIN și CORNELIA-SILVIA SAVIN

Ediția a III-a revizuită

EDITURA UNIVERS
București • 2025

rezultatele pe termen lung și a hotărî dacă trăsăturile caracteristice ale relațiilor dintre evrei și ruși vor supraviețui sau vor ceda locul legilor universale ale diasporei evreiești. Dezvoltarea acestei noi teme depășește timpul vieții ce i s-a dat autorului.

A.S.

Cuprins

Capitolul 20 – În lagărele Gulagului	5
Capitolul 21 – În războiul cu Germania	20
Capitolul 22 – De la sfârșitul războiului la moartea lui Stalin	77
Capitolul 23 – Până la Războiul de Șase Zile	101
Capitolul 24 – În ruptură cu bolșevismul	128
Capitolul 25 – Când acuzațiile se întorc împotriva Rusiei . .	151
Capitolul 26 – Începutul exodului	178
Capitolul 27 – Despre asimilare	206
<i>Postfața autorului</i>	233

Coperta: FABER STUDIO

Redactor: Diana Crupenschi

LIBRIS

books

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

ALEXANDR SOLJENIȚÎN

Două secole împreună

© Alexandr Soljenițîn, 2001
pentru limba rusă

© Librairie Arthème Fayard, 2002
pentru întreaga lume cu excepția limbii ruse

© Editura Univers, 2025

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin

EDITURII UNIVERS
www.edituraunivers.ro

ISBN serie: 978-973-34-1765-1
ISBN volum: 978-973-34-1769-9

Capitolul 20

ÎN LAGĂRELE GULAGULUI

Dacă nu aș fi stat eu însumi în lagăr, nu aș fi putut nicio dată să scriu acest capitol.

Înainte de lagăr, gândeam la fel cu toată lumea: „naționalitățile nu trebuie să le remarci“; nu există națiuni, există omenirea.

Dar ești trimis în lagăr și afli că dacă aparții unei nații bune, ai noroc, ești liniștit, vei supraviețui. În schimb, dacă nația ta este *a tuturor*, nu da vina pe nimeni.

Fiindcă tocmai pe criteriul naționalității erau aleși, cel mai adesea, cei cărora li se spunea *zeks* pentru a fi introduși în categoria salutară a celor puși la *adăpost*. Orice fost prizonier care a trăit din plin viața din lagăr va confirma că unele naționalități aveau mai mulți reprezentanți printre cei privilegiați decât, proporțional, printre deținuți. Așa că nu veți găsi aproape nici un baltic, deși erau numeroși printre prizonieri; ruși găseai mereu, desigur, dar într-o slabă proporție în raport cu numărul lor din lagăr (și, deseori, fuseseră recrutați printre *credincioșii* Partidului); în schimb, mulți evrei, armeni, georgieni; mulți azeri și munteni din Caucaz.

Dar nici unul dintre ei nu poate fi socotit vinovat de acest lucru. Fiecare națiune în Gulag căuta soluții pentru a supraviețui; or, cu cât era mai puțin numeroasă, cu atât era mai descurcăreață, și reușea mai ușor. Rușii, în aceste lagăre „ale lor, rusești“, erau ultima dintre națiuni, ca și germanii în *Kriegsgefangenenlager*.

În rest, ei – armenii, georgienii, muntenii – ar fi în drept să ne ia drept vinovați și nu invers; în drept să ne spună: „Voi ați ridicat aceste lagăre! De ce ne țineți cu forța, cetățeni ai statului vostru? Dați-ne drumul – și nu vom avea nici un motiv de a fi aici și de a ocupa aceste *adăposturi* atât de răvnite! Totuși, atât timp cât suntem prizonierii voștri – la război ca la război!“

Și ce s-a întâmplat cu evreii? Fiindcă soarta le-a legat destinul de al rușilor poate pentru totdeauna, și tocmai aceasta este rațiunea de a fi a acestei cărți.

Dar, de acum încolo, înainte de a scrie acest rând, se vor găsi cititori – unii care au „beneficiat“ de ocnă, ceilalți nu – care să respingă cu tărie ideea că am spus adevărul. Ei vor spune că mulți evrei erau afectați la munci *generale*. Vor nega că au existat lagăre unde evreii constituiau majoritatea *adăpostiților*. Vor mai nega cu tărie că în lagăr națiunile se ajutau reciproc, dar în dauna altora. Vor spune că mulți evrei nu se simțeau evrei, ci ruși la fel ca și alții. Iar dacă se afla o proporție mai mare de evrei la posturile de comandă ale lagărului, nu era ceva premeditat, ci ținea de calitățile particulare și de eficacitatea fiecăruia. Cui aparține vina dacă rușii nu făceau dovada acestor virtuți de eficiență? Alții vor susține morțiș exact invers: nimeni nu era mai maltratat în lagăr ca evreii, iar Occidentul a înțeles bine acest lucru – în lagărele sovietice, evreii sufereau mai mult decât toți ceilalți. Printre scrisorile pe care le-am primit în legătură cu *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, se găsea scrisoarea unui evreu anonim: „Ați întâlnit evrei, victime nevinovate ca și dumneavoastră, și ați avut nenumărate ocazii de a fi martor la torturile și la persecuțiile pe care le îndurau. Ei suportau un dublu jug: detenția și dușmănia celorlalți prizonieri. Vorbiți-ne despre ei!“

Dacă aș fi vrut să generalizez afirmând că evreii în lagăr aveau o viață deosebit de aspră, nimeni nu m-ar fi împiedicat să o fac și nu aș fi acoperit de reproșuri pentru faptul că aș fi

generalizat pe nedrept. Dar, în cele pe care le-am cunoscut, lucrurile stăteau altfel: pe cât putem generaliza, evreii trăiau un pic mai bine decât ceilalți.

Tovarășul meu de detenție de la Ekibastuz, Semion Badaș, povestește în amintirile sale cum s-a angajat – mai târziu, în lagărul de la Norilk – la infirmerie: Max Mintz l-a rugat în numele său pe radiologul Laslo Nusbaum să adreseze cererea sa responsabilului infirmeriei. Și a fost luat. Dar Badaș, cel puțin, terminase trei ani de medicină înainte de a fi arestat. Colaboratorii săi erau Ghenkin, Gorelik, Gurevici (ca și prietenul său L. Kopelev, din lagărul de la Unja), și nu avuseseră niciodată vreo legătură cu medicina.

Trebuie să fi pierdut orice simț al umorului ca să scrii: A. Belinkov „fusesse aruncat în categoria cea mai disprețuită, a «adăpostiților»...“ (adăugând foarte neinspirat: „și a «spetiților»“ – dar spetiții erau la antipodul adăpostiților, iar Belinkov nu a fost niciodată unul dintre aceștia!) „Aruncat la cei adăpostiți“: ce mai expresie! „Coborât la stăpâni“? – Și iată motivul: „Să sapi pământul? Dar la 23 de ani, nu săpase niciodată pământul, nici măcar nu văzuse vreun hârleț“. Așadar, nu-i mai rămânea nimic de făcut decât să caute un adăpost, este limpede!

Aflăm din cartea lui Levitin-Krasnov că profesorul de literatură Pinski era instructor-infirmer în lagăr, ceea ce, pe scara posturilor, la închisoare, nu era rău deloc, însemna că persoana găsisse o *scândură de salvare*. Dar Levitin vorbește despre acest lucru ca despre o formidabilă umilire pentru acest profesor de științe umaniste.

Fostul *zek* Lev Razgon este un ziarist care a publicat mult și care nu are nimic în comun cu medicina. Or, aflăm dintr-o povestire publicată recent în revista *Ogoniok* (1988) că la Vojael, era medic la infirmerie și liber să circule. O altă povestire ne spune că a fost însărcinat cu numerotarea într-un lagăr unde se tăiau copaci și nicăieri nu apare că ar fi fost, fie și pentru un scurt timp, la munci *generale*.

Când, din îndepărtata Brazilia, a venit în URSS evreul Frank Diekler, a fost, evident, imediat arestat și, el, care nu știa o boabă rusește s-a trezit responsabil cu bucătăria spitalului – un post râvnit de mulți!

Alexandr Voronel, care a fost trimis la ocnă ca prizonier „politic, pe când era copil“, povestește că de la primii pași în lagăr, „am primit un ajutor spontan de la prizonierii evrei care nu-mi cunoșteau opiniile“. Șeful băilor (post care are tot ce poate fi mai privilegiat), un evreu, l-a și remarcat și i-a spus să „vină să ceară tot ajutorul pe care și-l dorește“; gardianul, tot un evreu, îl încredințase unui alt evreu, șef de echipă: „Haim, îi vezi pe cei doi puști evrei, vezi să nu le faci cineva vreun rău.“ Iar șeful de echipă i-a luat sub oblăduirea sa. «Ceilalți pușcăriași, mai ales „bătrânii“, îl aprobau: „Așa Haim, bine faci! Îi sprijini pe-ai tăi! Noi,ăștilalți, rușii, suntem ca lupii unii cu alții“³.»

Să nu uităm nici că, în lagăre, evreii, mai mult prin forța tradiției decât prin voință personală, făceau anumite tranzacții de tip comercial. Astfel, M. Heifeț notează, nu fără spirit de observație: „Păcat că nu putem scrie acest gen de situații pe pânza vieții din lagăr! Ar fi subiecte frumoase, grase! Dar etica evreului „fiabil“, responsabil, îmi pecetluiește buzele. Ce-i de făcut: un secret, chiar mărunț, dar de ordin comercial, trebuie păstrat – este legea tribului“⁴.

Letonul Ans Bernstein, unul dintre *martorii* mei pentru redactarea *Arhipelagului*, consideră că, dacă a supraviețuit lagărului, este pentru că în clipele cele mai grele s-a îndreptat spre evrei, iar aceștia, grație numelui său și alurii dinamice, l-au luat drept unul de-ai lor și l-au ajutat întotdeauna. Mai remarcă și că în lagărele unde a fost deținut (cele de la Burepolomski, spre exemplu, unde șef era Perelman), evreii erau întotdeauna socotiți niște scursuri, dar de aici erau recrutați funcționarii liberi (Șulman, șef de departament special; Grinberg, șeful lagărului; Keghels, mecanicul șef al uzinei), iar aceștia își alegeau la rândul lor ca adjuncti tot evrei.

Acest contact, bazat pe naționalitate, dintre funcționarii liberi și deținuți merită relevat. Evreul liber nu era atât de stupid ca să vadă în evreul prizonier un „dușman al poporului“, sau un acaparator de bunuri aparținând nației (cum făcea rusul îndoctrinat în fața altui rus); el vedea înaintea de toate în acesta un compatriot nefericit – fie lăudați evreii pentru luciditatea lor! Cel care cunoaște formidabila solidaritate a evreilor la nevoie (accentuată și mai mult de exterminarea ordonată de Hitler), acela va înțelege că nici un funcționar liber nu putea să vadă cu indiferență prizonierii evrei prăbușindu-se sau crăpând de foame fără a le veni în ajutor. Dimpotrivă, nu poți concepe un rus liber care să se preocupe să salveze și să promoveze în locuri privilegiate prizonierii ruși doar pentru că sunt ruși – nu am pierit 15 milioane dintre noi în timpul colectivizării? Suntem prea numeroși, nu ne putem ocupa de fiecare, e o idee care nici măcar nu ne trece prin minte.

Uneori se forma câte un grup de evrei prizonieri la adăpost, preocupat de altceva decât de supraviețuirea personală – și ce făceau aceștia? Inginerul Abram Zisman povestește: la ocna de la Novo-Arhanghelsk, „profitam de un moment liber pentru a socoti câte pogromuri antievreiești au fost pe vremea statului rus. Această chestiune îi interesa pe responsabilii lagărului, relativ binevoitori cu noi. „Șeful de lagăr“ era căpitanul Gremin [N. Gherșel, un evreu, fiu de croitor din Jlobin]. Acesta a trimis o scrisoare la Leningrad, la arhivele MVD. După aproape opt luni a ajuns răspunsul: între 1811 și 1917, au fost 76 de pogromuri antievreiești pe întregul teritoriul Rusiei, iar numărul de victime fusese de aproximativ 3 000“ (nu se preciza dacă era vorba doar de morți). Autorul amintește că în Spania Evului Mediu au fost exterminați aproape 20 000 de evrei în interval de șase luni⁵.

Altă rezonanță – cea a amintirilor comunistului Iosif Berger despre faimosul turnător Lev Ilici Injir. Fost menșevic, arestat în 1930, acesta a acceptat imediat să colaboreze